

VAHVASTI VANKILASTA VAPAUTEEN

Jore, 34 vuotta, vapautuu viidettä kertaa vankilasta. Syyskuinen ilma tuntuu hyvältä muurien ulkopuolella, mutta on levoton olo. Takana on 15 vuoden huumeidenkäyttö suomensisäisesti ja vankilassa on mennyt miltei kymmenen vuotta. Elämä lähti sivuraiteille jo ala-asteella. Huumeet ja rikollinen elämä veivät mennessään. Vankilassa on käyty kurssi elämönhallinnasta ja on ollut aikaa miettiä: ”Miten elämä on mennyt näin? Onko paikkani muurien sisä- vai ulkopuolella?” Mutta juuri nyt, vankilan porttien sulkeuduttua, pää on tyhjä. Ei ole läheisiä, ei sellaisia joille viitsisi soittaa, ei asuntoa tai työtä. Jore vapautuu kodittomaksi, koti hävisi luitun tuomion aikana rikkoutuneen parisuhteen seurauksena.

Tavoitteena suunnan muutos

Jore (nimi muutettu) on yksi Vahvasti tukien -projektiin osallistuneista. Vuosittain vapautuvien noin 7000 vangin joukossa on monia, jotka voisivat kertoa hyvin samantyyppisen tarinan. Mukaan tulo Vahvoihin muutti tarinan suuntaa. Se tavallinen kulku olisi Joren mukaan mennyt ”suoraan lipan alle niin sanotusti, asunnottomaksi, ryyppäämään siltä seisomalta...no se vapautuminenhan on ollut uusvuos tai vappu, elikkä samanlainen meininki on jatkunu, mihin se on loppunut ennen linnareissua”. Tällä kertaa Jorella oli paikka projektissa ja hän oli osallistunut sen toimintaan jo vankilasta viiden viikon ajan.

Raha-automaattiyhdistyksen rahoituksella toimineen Vahvasti tukien -hankkeen (2009–2012) päämääränä oli vapautuvien asunnottomien päihdeongelmaisten vankien syrjäyty-

miskiirteen katkaiseminen. Tavoitteena oli kehittää päihdekuntoutusta, tukiasumista ja vertaistukea yhdistävä toimintamalli, jota soveltaen vapautuvia vankeja voidaan tukea. Hankkeen toteuttajat olivat Kalliolan päihdetyö ja Kriminaalihuollon tukisäätiö (Krits). Näin yhdistettiin päihdetyön ja asumisen osaaminen. Projektin asiakkaat olivat pääsääntöisesti valvottuun koevapauteen sijoitettuja vapautuvia vankeja. Valvotussa koevapaudessa vankeutta suorittava vanki voidaan tietysti edellytyksin sijoittaa valvottuun koevapauteen vankilan ulkopuolelle enintään kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapauttamista.

Ongelmat tiedossa

Vankilasta vapautuvat asunnottomat, päihdeongelmaiset vangit ovat ryhmä, joiden tuen ja avun tarpeet ovat hyvin tiedossa. Vankilakierteeseen ajautuneet rikoksenuusijat on määritelty Suomen köyhimmäksi, huono-osaisimmaksi ja sairaimmaksi väestönosaksi (Hypen 2004, 54–57) ja kriminalisoituneet narkomaanit yhteiskunnan syvimmin marginalisoituneeksi ihmisryhmäksi (Laapio 2000, 143–144). Kunnallisen vuokra-asunnon järjestymisen näkökulmasta vapautuvat vangit ovat asunnottomien huono-osaisin ryhmä (Korhonen 2002, 38–39). Asunnottomiksi vapautuvista vangeista monella on akuutti huumeongelma. Huumeriippuvaiset ja kaksoisdiagnoosi-asiakkaat ovat erityisen vaikeasti asutettavia. Kysymys on asiakasryhmästä, jonka elämässä asunnottomuuteen liittyy poikkeuksellisen paljon sellaisia vaikeuksia, jotka tekevät toimivien asumisratkaisujen järjestämisen han-

kalaksi ja jotka vaativat tuen tarjoajilta monipuolista ja intensiivistä panostusta (Granfelt 2007, 25).

Kalliolan päihdetyössä ja Kritissä oltiin hyvin selvillä vapautuvien vankien tilanteesta. Tiedettiin, että päihdekuntoutuksen saavuus ja taso vankiloissa vaihtelevat eivätkä valmiudet vapaudessa selviytymiseen vahvistu vankila-aikana ilman kuntoutuksen jatkumista siviiliin (myös esim. Tourunen & Perälä 2004, Ahonen 2010). Vapautuminen asunnottomuuteen, vailla valmiuksia ”normaaliin elämään” ja tietämättömyys siitä, miten ongelmallisessa tilanteessa tulisi toimia, johtavat helposti kierteen jatkumiseen. Projektissa katsottiin, että vankilakierteen katkaisemisella ja elämänmuutoksilla on hyötyä sekä vankille itselleen että yhteiskunnalle. Rikollinen elämäntapa erilaisine omaisuus-, huume- ja väkivaltarikoksineen, onnettomuksineen ja korvauksineen tulee kalliiksi, samoin vankilassa istuminen.

Perustana kärsivällisesti rakennettu yhteistyö

Vahvat-hankkeessa Kalliolan tehtävänä oli vastata projektin käytännön toteuttamisesta ja päihdekuntoutuksesta. Kritsin tehtävänä oli tuottaa tukiasumista. Hankkeen käyttöön varattiin oma asumisyksikkö ja tukiasuntoja. Projektin toiminnan onnistuminen perustui suureksi osaksi siihen, miten yhteistyö keskeisten kumppaneiden kanssa saadaan toimimaan.

Kritsin asumisohjaajat ja Kalliolan projektityöntekijät muodostavat nelihenkisen ”ruohonjuuritason” työryhmän (Ruta). Tämän perustan rakentaminen vaati aikaa ja kärsivällisyyttäkin. Yhteistyötä kehitettiin tietoisesti, tutustuttiin toisten töihin ”kenttäharjoitteluisa” ja keskusteltiin avoimesti toimintaperiaatteista. Näin yhteistyöstä tuli toimivaa ja yhteinen ymmärrys syventyi.

Vankilayhteistyön rakentaminen oli aikaa vaativa prosessi. Se alkoi projektin esittelyllä ja pohdinnalla, kenelle toiminta sopii ja miten asiakkaat löytäisivät projektiin; näitä keskusteluja käytiin useissa, toimintatavoiltaan erilaisissa vankiloissa. Lopulta yhteistyössä

Kuva 1. Vahvat-toimintamalli

olivat kaikki Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen laitokset sekä Länsi-, Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueiden työntekijöitä. Suhteet vankiloiden yhteyshenkilöihin olivat tärkeitä: niihin panostamalla asiat sujuivat mutkattomasti.

Tärkeänä osana Vahvasti tukien -toimintaa oli yhteistyö vertaistoimijoiden ja sosiaali- ja terveystalvelujärjestelmässä toimivien kanssa. Toiminnan osana myös perehdyttiin palveluihin ja niissä asioimiseen. Yhteydenpito oppilaitoksiin ja työvoimatoimistoihin ajoitui Vahvasti tukien -ohjelman loppupuolelle.

Vahvat-toimintamalli

Vahvasti tukien projektin tärkein tuotos on 4–8 kuukautta kestävä, portaittain etenevä avokuntoutusohjelma. Toimintamallin kehittämisessä on sovellettu Kiskon yhteisöhoitomallia®, kognitiivista lyhytterapiaa sekä Kalliolan päihdetyössä ja Kritissä hyviksi todettuja työmenetelmiä. Kuntoutus alkaa jo vankilassa, jatkuen valvottuun koevapauteen (asumisyhteisö) ja sen jälkeen omaan kotiin

Asuminen	Vankila	Tuettu soluasuminen	Tukiasuminen	Oma koti
Oikeudelliset asiat	Vankeustuomio	Koevapaus	Valvonta	Vapautuminen
Kuntoutus	Arviointi	Kuntoutus	Jatkosuunnitelmat	Oma ura
Yhteiskunnallinen asema	Syrjäytyminen, rikokset, päihteet asunnoton	Harjoittelu, uuden opettelu	Osallisuus, itsenäistyminen	Oma elämäntapa
Toimeentulo	Valtio	Kunta, kaupunki	Yhteiskunnan tuki	Itsenäinen

Kuvio 1. Vahvasti tukien -toimintamallin siirtymävaihekaavio. Toimintamallissa asiakasta tuetaan erityisesti näissä elämän siirtymävaiheissa.

(tukiasunto). Päihdekuntoutusta, tuettua asumista ja elämänhallintataitojen oppimista yhdistämällä voidaan vaikuttaa asiakkaan koko elämäntilanteeseen. Kuntoutuksessa tuetaan asiakkaan muutosta päihteettömään ja rikoksettomaan elämään konkreettisten, yksilöllisten viikko-ohjelmien sekä yhteisöllisten menetelmien avulla. Oleellista on siirtymävaiheissa annettava yhteisöllinen ja yksilöllinen tuki. Saatujen kokemusten mukaan toimintamallissa on onnistuttu hyödyntämään avo- ja laituskuntoutuksen parhaita käytäntöjä, joilla voidaan edistää yhteiskuntaan integroitumista ja arjessa pärjäämistä. Toiminnassa on ollut mukana 36 asiakasta.

Vankilasta vapautuessa tuen tarve on suuri

Vankien kokemukset vankilasta ovat ristiriitaisia. Vankila on sekä hyvä että huono paikka. Asiakkaiden kuvauksissa vankila on ”kodinomainen” paikka, joka on pelastanut heidän henkensä. Vankilassa on helppoa ja turvallista. Se tarjoaa katon päälle, huolenpitoa ja toimintaa. Ei tarvitse stressata elämästä, kun paikka ja tehtävät ovat valmiiksi annettut. Monet vangit ovat kokeneet laitostuneensa muutaman tuomion jälkeen. Siviilissä rikollinen ja päihteiden täyttämä elämä on mielenkiintoista ja hauskaa, kun kaikki toimii tai kunnes sitä ei enää jaksaa. Vapautuessa vaihtoehdot tuntuvat olevan kuitenkin vähissä. Asiakkaat kertovat kokeneensa, että eivät selviydy yhteiskunnassa tai eivät edes tunne kuuluvansa sinne.

Vankien vapautumisprosessi koevapauksineen ja ehdonalaisine tuomioineen rikkoo hallinnollisia rajoja kuntien ja valtion kesken. Tällöin vapautuvat vangit jäävät helposti tarvitsemiensa yleisten sosiaalipalvelujen ja päihdehuollon erityispalveluiden ulkopuolelle, sillä tiedot palveluista ja valmiudet toimia palvelujärjestelmän vaatimalla tavalla ovat heikot. Myös vankilassa mahdollisesti aloitettu päihdekuntoutus katkeaa ja tulokset ovat vaarassa mennä hukkaan. Kuviossa 1 esitetään asiakkaan kohtaamia muutoksia vankilasta vapautuessaan. Vahvat-toimintamallissa asiakasta tuetaan erityisesti siirtymävaiheissa. Projektin kokemukset vahvistavat, että juuri vankilasta vapautuessa tuen tarve on suuri ja asioihin vaikuttamiselle avautuu mahdollisuuksia.

Kuntoutuksen ja yhteisöasumisen yhdistäminen toimii

Vahvat-toimintamallin mukaisin käytännön saavutetut tulokset näyttävät lupaavilta. Kiteytetysti toimivuutta näyttää selittävän se, että kuntoutusta ja yhteisöasumista yhdistävässä, vaiheittain etenevässä toiminnassa, on onnistuttu linkittämään avokuntoutukseen laituskuntoutuksen intensiteettiä ja laajentamaan toiminta kokonaisvaltaiseksi koko elämän remontoinniksi. Yhteisöllinen tiedon käsittely antaa mahdollisuuden omien kokemusten vertailuun, peilaamiseen ja suhteuttamiseen. Yhteisö myös mahdollistaa osallisuuden ja osallistumisen. Toisaalta asioiden hoitaminen ja vapaa-ajan vietto auttavat suoraan

yhteiskuntaan integroitumista. Saatujen palautteiden mukaan mallin mukainen toiminta soveltuu hyvin koevapauden sisällöksi kohderyhmälle ja on sovellettavissa myös yleensä vapauteen siirtymisen vaiheeseen.

Oleellista on, että toiminta ei ole missään vaiheessa kaavamaisista, vaan yksilöllisiin tarpeisiin vastaavaa. Ajatuksena on, että kullekin rakentuu omanlainen arki, löytyy keinoja siinä pärjäämiseen ja omiin tavoitteisiin pääsemiseen. Tällainen toimintatapa näyttää soveltuvan hyvin tälle ryhmälle, koska laitoksesta vapautuneet eivät halua siirtyä laitokseen, mutta tarvitsevat monimuotoista tukea, asunon ja arkielämän taitoja. Vahvoista saatujen kokemusten mukaan tulokset ovat parempia, kun vapautuvalla vangilla on riittävän pitkä kuntoutusaika ja kun työskentely ja luottamusperustan rakentaminen aloitetaan jo vankilassaoloaikana.

Se, että sama työntekijä on mukana vapautuvan vangin eri siirtymävaiheissa, vaikuttaa mahdollistavan ja tukevan pysyvämpää muutosta. Oleellista on luottamussuhde työntekijän ja asiakkaan välillä. Useissa terapiamenetelmiä asiakastyötä koskevissa tutkimuksissa on havaittu sama asia: luottamussuhde on käytettyä menetelmää merkittävämpi tekijä. Monien vankien luottamus itseän, toisiin ja yhteiskunnan instituutioihin on vähäistä, joten tällaisen suhteen luominen on haastavaa, mutta ensisijaisen tärkeää.

Naiset ja maahanmuuttajat mukaan toimintaan

Toiminnallisesti Vahvasti tukien -projekti on juurtunut koevapausajan toimintavelvoitteeksi kohderyhmälle. Toiminta sijoittuu kuitenkin vankeusrangaistuksen ja vapautumisen siirtymävaiheeseen, jossa eri viranomaistahojen vastuu kuntoutuksesta ja sen rahoittamisesta on epäselvä. Tämänkaltaista toimintaa tarvitaan, jopa lisääntyvästi valvotun koevapauden yleistyessä. Toiminnan varmistamiseksi tämän tulisi olla julkisrahoitteista toimintaa. Toimintamallia hyödynnetään Kalliolan päihde- ja kansalaistoiminnoissa tuettaessa vastaavassa elämäntilanteessa olevia henkilöitä.

Mallia kehitetään edelleen Vahvat-toiminnassa, jolle RAY on myöntänyt edelleen rahoitusta kahdeksi vuodeksi. Uudenlaisia erityispiirteitä tuovat naisten ja maahanmuuttajien mukaan tuleminen. Heidän osaltaan työn kehittäminen jatkuu. Tämän lisäksi vahvistetaan asiakkaiden kokemusta, että tapahtunut elämänmuutos on mahdollista säilyttää ja että heille löytyy oma paikkansa muurien ulkopuolelta. Asosiaalisista vaikeuksista kärsivien kuntoutus on haastavaa. Vahvoissa pyritäänkin kehittämään uudenlaisia työmenetelmiä ja kuntoutusta tähän liittyen. Toimintamallia ja hankkeessa kertynyttä tietoa ja kokemusta voidaan hyödyntää vastaavia toimintoja käynnistettäessä tai kehitettäessä eri puolilla Suomea.

Epilogi

Jore istahtaa Brahen kentän penkille ja sitoo kaverilta saatuja luistimia jalkaansa. Koevapaus on päättynyt. Arki jatkuu samankaltaisena kun edelliset kuukaudetkin ja irrottautuminen Vahvat toiminnasta on käynnissä. Siitä onkin jo yli 20 vuotta kun on viimeksi käynyt luistelemassa. Viereen penkille istahtaa innostunut perheenisä kahden luistelemaan opettelevan naperon kanssa. Yhtäkkiä isä alkaa puhua Jorelle luistelusta, jääkiekoista ja lapsista. Ensimmäinen ajatus Jorelle on, että mitä ihmettä nyt tapahtuu ja mitä tuo tuntematon minusta haluaa. Kestää hetken kunnes Jore oivaltaa, että tämä vieressä istuva mies pitää häntä ihan tavallisena ihmisenä, vertaisenaan. Tulee rentoutunut, lämmin olo ja suupielet nousevat tahtomattaan.

**Marko Tapio, projektityöntekijä,
Kalliolan päihdetyön avoahoitoyksikkö**

Lähteet

- Ahonen, Kati (2010) Vapautuvien vankien näkemys palveluntarpeesta yhteiskuntaan sijoittumisessa. Vaasan ammattikorkeakoulu. Sosiaali- ja terveysala. Ylempi amk-tutkinto.
- Granfelt, Riitta (2007) Tuettua polkua vapauteen. Kriminaalihuollon tukisäätiö 1 / 2007.
- Hypen, K., 2004. Vankilasta vuosina 1993 – 2001 va-

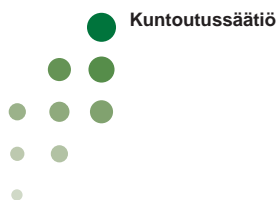
pautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2004

Korhonen, Erkki (2002) Asunnottomuus Helsingissä. Helsingin kaupungin tietokeskus, tutkimuksia 2002:4. Helsinki 2002.

Laapio, Marja-Liisa (2000) Kalkkers – Kallion paras mesta? Evaluaatio Vailla vakinaista asuntoa (Vva) ry:n yökahvilatoiminnasta. Poliisikorkeakoulu.

Murto, Lasse (2006) Ilkeät ongelmat haaste hyvinvointipalveluille. Teoksessa Helne, Tuula & Laatu, Markku (toim.) Vääräyskirja. Kelan tutkimusosasto. Vammala.

Tourunen, Jouni & Perälä, Jussi (2004) Kohti kognitiivista yhteisöhoitoa? Helsingin vankilan päihitteettömän osaston arviointi- ja kehittämistutkimus. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2 / 2004.

41. Valtakunnalliset kuntoutuspäivät 10.–11.4.2013
Marina Congress Center, Helsinki

Ihminen ensin – tukea, apua ja ratkaisuja

www.kuntoutussaatio.fi/kuntoutuspäivät